

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 7, 2015

**ДИГИТАЛНИТЕ АРХИВНИ КОЛЕКЦИИ И ИЗПОЛЗВАНЕТО ИМ В
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ И ЛЮБИТЕЛСКО ТВОРЧЕСТВО В
ОБЛАСТТА НА КРАЕЗНАНИЕТО И ФАМИЛНАТА ИСТОРИЯ**

ЦВЕТАНКА ПАНЧЕВА

Tsvetanka Pancheva. DIGITAL ARCHIVE COLLECTIONS AND THEIR USE
BY EXPERT AND INEXPERT RESEARCHES IN LOCAL HISTORY AND
FAMILY HISTORY.

The article examines the main stages in digitization and best practices of effective use of archival collections in various institutions in Bulgaria.

Firstly the digital collections of archival documents in the Bulgarian archives and libraries are presented and then their importance to various studies of local history and genealogy in scientific and amateur aspects being outlined.

Number of collections have been analyzed – the collections of the Archives State Agency and especially its regional archival structures; the collections of the National Library "St. St. Cyril and Methodius", which is an important archive centre for documents from the Bulgarian revival; collections of regional libraries and the collection of NALIS foundation since it is a unifier of the university network of libraries. Particular attention is paid to the access to these collections.

As a second stage of digitization of documents is alleged the participation of archives and libraries in initiatives and projects for the migration of metadata for digitized objects to other portals and digital libraries, thereby providing various opportunities for access to the same digital object. In the current article are presented mostly initiatives of regional libraries in this direction.

The main focus in the third stage of digitization is not on the selection and scanning of documents, and providing access to them, but on defining the different approaches of

sharing and enriching the digital information, e.g. in social networks. Special attention is paid to initiatives of libraries for digital content reuse as well as for the wider involvement of citizens in projects related to enrichment and popularization of digital information pertaining to local and family history.

Дигитализацията на писменото и визуалното наследство в българските културни институции постигна съществени резултати през последните няколко години. Разбира се тя носи белега на разпокъсаност на усилията и фрагментарност на създадените колекции, вариантност на решенията за организация на достъпа до дигиталните обекти, на структуриране на метаданните, като адекватни връзки към дигиталното съдържание. Нямаше как това да не се случи, защото процесите по дигитализация бяха оставени само на инициативността и изобретателността на ръководствата на съответните институции, на упоритостта им в търсене на финансови ресурси, технологични и правни решения, квалифициран персонал, подходящи партньорства. В същото време те бяха притискани от налаганите международни договорености и изисквания, които се опитваха да покрият, при неравни възможности и с далеч по-малък капацитет, в сравнение с участниците от други страни. Що се отнася до помощта на държавата при изпълнението на тези ангажименти, такава почти винаги липсваше и като държавна политика, и като стратегически насоки, които учрежденията да следват, и като планиране на последователни действия, с отчитане на ранга на отделните институции, техните приоритети, професионални и финансови ресурси. Затова у нас и до момента няма изградена единна Българска дигитална библиотека, с общ достъп до огромен брой дигитални ресурси, по подобие на немската цифрова библиотека (Deutsche Digitale Bibliothek, свързала около 30 000 немски културни и научни институции)¹.

Създадени са обаче множество дигитални библиотеки и електронни каталози, към регионални и университетски библиотеки и държавни архиви, а също сводни каталози, местни сайтове и портали, които предлагат интересни дигитални обекти. До тях потребителят няма единен достъп и е принуден да ги ползва чрез последователни единични търсения, което е и неефективно, а и не винаги дава релевантните на запитването резултати.

Настоящият текст няма да се задълбочава в безсмисления за всеки професионалист спор, защо отговорните за развитието на българската

¹ **Deutsche Digitale Bibliothek** [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/>

култура органи все догонват процесите, а не ги планират, стимулират и прогнозираат. Ще припомня все пак още веднъж „Манифест на ИФЛА/ЮНЕСКО за дигиталните библиотеки“ от 2010 г., според който дигиталното разделение е информационно разделение и преодоляването му е ключов фактор за постигането на целите, формулирани в „Декларация на хилядолетието“ на Обединените нации. В него се казва: *„Необходима е специфична законодателна и финансова подкрепа от националните и местните органи на управление, за да се преодолее дигиталното разделение и да се гарантира устойчив достъп. Всяка дългосрочна стратегия трябва да бъде насочена към преодоляване на дигиталното разделение и към укрепване на развитието на образованието, грамотността, културата и най-вече – към осигуряването на достъп до информация. Преодоляването на дигиталното разделение също така поражда необходимостта от действия от страна на съответните органи за включване на информационната грамотност в учебния процес, както и към привличане на вниманието на хората към това, че много ценна информация от миналото все още не съществува в дигитална форма“*². Оставам с надеждата, че ръководните държавни институции ще вникнат в смисъла на подобни международни документи и ще осмислят факта, че дигитализацията на културното наследство на една страна не е свързана само с неговото опазване и популяризиране (което за малка европейска страна като България също е много съществено), а с осигуряване на равен достъп до културни ценности, които са ресурс за образователния процес, чрез тях се гради квалифициран човешки капитал, формират се ценностни ориентири и високо национално самочувствие.

Затова и конкретното ни проучване има за цел да разкрие възможностите за използване на съществуващото, но разпръснато дигитално архивно наследство, от една страна като градиво за задълбочени научни изследвания в областта на регионалната история, а от друга като основа за реконструирането на семейната, родова и селищна памет, при което гражданите активно участват в дообогатяване на дигиталните колекции, в прибавянето на факти и данни за вече дигитализирани обекти, в привличането на широк кръг от институции и лица за участие в доброволни творчески лаборатории.

² **Манифест** на ИФЛА/ЮНЕСКО за дигиталните библиотеки, 2010. [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://www.ifla.org/files/assets/digital-libraries/documents/ifla-unesco-digital-libraries-manifesto-bg.pdf>

Архивните дигитални колекции и достъпа до тях

В държавните архиви

Безспорно изграждането на все по-големи обеми от архивни дигитални колекции и осигуряване на различни възможности за достъп до тях на широк кръг потребители е първостепенна задача на Държавна агенция (ДА) „Архиви“. В стратегията за развитието ѝ до 2015 г.³ е записано като стратегическа цел: „Разширяване прилагането на нови информационни и комуникационни технологии в ДА „Архиви“ и въвеждане на електронно архивиране, която се реализира и чрез развитие на центрове по дигитализация в ДА „Архиви“ и обогатяване на дигиталните архивни колекции за ползване през интернет или интранет“.

Благодарение на изградената и утвърдена през годините централизирана система на държавните архиви, в която регионалните държавни архиви са структурна част от агенция „Архиви“ се създаде възможност формулираната стратегическа цел, свързана с дигитализацията на архивните фондове да бъде осъществена чрез единна система, при спазването на едни и същи нормативни изисквания. Процесите по дигитализация във всички регионални структури на агенция „Архиви“ се подчиняват на една и съща нормативна уредба, включваща:

- концепция за изграждане на дигитален архив;
- изисквания за дигиталното представяне на архивни документи – дигитални мастер обекти;
- инструкция за проверка на дигитални мастер обекти;
- инструкция за извършване на корекции на дигитални мастер обекти;
- инструкция за изготвяне на дигитални мастер обекти с MICROTEK SCANMAKER 9800XL – рефлексивно сканиране;
- схема за наименования на файлове с дигитални образи за дигитални обекти от дигиталния архив на ДА „Архиви“⁴.

Цитирам всички тези документи, защото те имат важно значение за философията на изграждане на дигиталните архиви като единна система, с цел тяхното ре-използване чрез миграция на данни към международни портали и дигитални библиотеки.

Когато става дума за дигитализация на архивни и библиотечни документи трябва задължително да се предвиждат следните етапи:

³ **Стратегия** на Държавна агенция „Архиви“ за 2013–2015 г. [онлайн]. София, 2013.. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: http://www.archives.government.bg/uploaded_files/STRATEGY_DAA_2013_2015_final.pdf

⁴ **ДА „Архиви“**. Правна рамка [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: http://www.archives.government.bg/uploaded_files//7_Naming.pdf

1. *Създаване* на дигитални копия и организирането им чрез информационно-търсеща система с определени точки за достъп до дигиталното съдържание *от сайта на самата институция, която ги е дигитализирала;*

2. *Участие в кооперирани инициативи и проекти* за включване на данните за дигиталните обекти към *други портали и дигитални библиотеки*, чрез което се осигуряват различни възможности за достъп до един и същи дигитален обект;

3. *Ре-използване на дигиталните колекции* чрез включването им в различни проекти с широкото участие на гражданите, което води и до *разширяването и допълването* на съществуващите колекции.

Системата на Държавна агенция „Архиви“ предлага тристепенна възможност за достъп до част от дигиталното съдържание, създадено от регионалните архиви, а именно:

- от сайта на самия регионален архив;
- от сайта на Държавна агенция „Архиви“;
- от Архивен портал на Европа (Archives Portal Europe), в който също присъстват архивни документи от България.

Освен най-значимите за конкретния регионален архив постъпления, Държавна агенция „Архиви“ предлага на онлайн потребителите си няколко дигитални проекта, които имат своето съществено място като изворова база в национални и регионални исторически проучвания. Специално трябва да се споменат:

Войните в България – 1878–1945 г., с дигитализирани списъци на загиналите военнослужещи, уникални документи, снимки, предмети и др. – от Балканските войни 1912–1913 г., Втора световна война 1939–1945 (очакват се скоро и подобни материали за Сръбско-Българската война 1885–1886 и за Първа световна война 1914–1918 г.). Приложен е модерният подход, популярен в много страни – при изграждането на архивни дигитални колекции да се привлича гражданската инициатива при попълването на дигиталните колекции. В проекта за Балканските войни това е предвидено чрез осигуряване на възможност за обратна връзка. Създателите на дигиталното съдържание ни уверяват, че „публикуването в интернет на максимално пълен списък на загиналите в Балканската война български военнослужещи с възможност за търсене по различни параметри (три имена и родно място) ще позволи на стотиците хиляди наследници на загиналите да установят лобните места на предците си и да научат повече за своята родова и национална история. Информацията от учебниците ще бъде уплътнена през личната и фамилната история. ... За да се стимулира допълнително този нов подход към мина-

лото, българите ще бъдат насърчени да споделят в сайта на проекта предавани в семейството им случки и събития, да дигитализират и публикуват снимки на предмети и документи, свързани с войната и пр. (грамоти, кореспонденция, ордени, оръжие и др.)⁵.

Протоколи на Политбюро и на ЦК на БКП 1944–1989 г. предлага огромен масив от документи, архивни снимки и допълнителни биографични сведения за основните лица, „а също и международния контекст, при който са вземани решенията“⁶.

Полицейски досиета на известни личности от периода преди 1944 г. с дигитализиране документи по една тема, занимаваща обществото ни в дългите години на прехода, която също има както национални, така и регионални измерения⁷.

Народният съд 1944–1945 г. – съдържа основните документи в досието на всеки обвиняем – протоколи от разпити, обвинителни речи на народните обвинители, протоколи от заседанията на съда, разпитите и изказванията на обвиняемите и на свидетели, адвокатски защиты, писмени свидетелски показания и др. – все свидетелства, които имат значение както за сериозни научни изследвания по темата, така и попълване на „бели полета“ в родовата и фамилна памет на много семейства, чиито наследници все още лично съпреживяват последиците от някогашни „исторически“ решения⁸.

Еврейската общност в България е проект с регионална, национална и международна проекция, включващ писма, протоколи, снимки свързани със съвместното съжителство на българи и евреи, с действията на властта, протестите на гражданството, документи за спасяването на българските евреи от лагерите на смъртта и мн. др. Дигиталните документи от този проект също представляват документална основа за проучвания от исторически и краеведски характер, имат важно възпитателно въздействие и могат да се използват като въздействащ елемент в образователния процес⁹.

Много важно значение за изучаване и възстановяване на местната и фамилна история имат снимковите дигитални колекции. Затова, по мое

⁵ ДА „Архиви“ [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://archives.bg/balkanwars/>

⁶ ДА „Архиви“ [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://politburo.archives.bg/bg/knigi>

⁷ ДА „Архиви“ [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://archives.bg/policefiles/>

⁸ ДА „Архиви“ [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://archives.bg/narodensud/>

⁹ ДА „Архиви“ [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://archives.bg/jews/>

мнение, все повече ще нараства ролята на снимковите колекции в дигитален формат, предоставяни от архивите и библиотеките. ДА „Архиви“ предлага подобна възможност чрез своя проект „*ФотоАрхив.bg*“ – с вариантено търсене на портрети и снимки по хронология, тематика, събития, личности, места, архив, който ги е дигитализирал и е притежател на оригиналите¹⁰.

Няма как да не се обърне внимание и на дигитализираните обекти от отделните регионални архиви, защото те си остават най-близко до потребителите при изследвания на историята на местни институции, събития и личности. Тези документи са автентични свидетелства за важни за населеното място решения на местната власт, понякога отразяват общодържавни разпоредби относно местни прояви и събития, засягат военни действия и последиците им върху местното население, съдебни решения с местно значение, снимки на местни лица и институции и др. под. позволяващи разнообразни, родоведски и краеведски проучвания, както в научен, така и в любителски план (написване историята на населени места, реконструкция на знакови обекти и институции в тях, изясняване на едностранчиви исторически интерпретации на местни събития, изследвания на отделни родове и др.).

Изложените факти и посочените примери са в подкрепа на тезата ми, че ДА „Архиви“ с подразделенията си по места последователно и целенасочено изпълнява своята стратегия за технологично модернизиране на дейността си в духа на европейските препоръки, благодарение на което все по-осезаемо „отваря“ своите фондове за онлайн използване, предлага сериозен ресурс за изследователите и преподавателите в историческите и сродните им дисциплини, инициира и дигитални проекти в полза на гражданите и техните любителски проучвания.

В библиотеките

Макар и да не са от първостепенно значение за работата на библиотеките, в тях все по-често постъпват интересни и ценни архивни и снимкови колекции. За някои от най-големите наши библиотеки това са исторически формирани колекции, които с времето те доразвиват и обогатяват. За други библиотеки, най-вече регионалните, като правило това са отделни дарения на документи от частни лица, които са важна част от техни лични библиотеки и волята им е дарението да се съхранява в неговата цялост. Обикновено тези архивни документи са свързани с профила на комплектуване на отделната библиотека, представляват особен

¹⁰ ДА „Архиви“ [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://archives.bg/photoarchives/#>

интерес за част от нейните потребители и имат известен приоритет при предоставянето им за ползване в дигитален формат.

Най-съществен и в количествено и в ценностно отношение дял на архивните колекции в българските библиотеки има Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. В структурата ѝ съществува специализирано подразделение „Български исторически архив“. Още с учредяването на Библиотеката започва да се изгражда архивна сбирка с материали от периода на Възраждането, която постепенно се превръща в национален архив със съответен статут на архивохранилище на документи от българското Възраждане и освободителните борби на българите в Македония и Одринско. За ценността и значението на „Български исторически архив“ за националната ни история, просвета и култура е писано многократно. Известни са и документите „светини“ на национално-освободителните борби на българския народ като „Наредата ...“ и „джобното тefтерче“ на Васил Левски, писма и документи на Христо Ботев, Любен Каравелов, документи на Българския централен революционен комитет, материали на видни възрожденски просветители, документи, свързани с българската екзархия, с икономическото развитие на българите през Възраждането, материали за Освобождението на България и изграждането на българската държава, архиви на народното събрание на видни министри и държавни дейци, литературни и писателски архиви и мн.др. Многобройните изследвания върху тези документи отдавна са намерили място в дисертационни трудове, монографии, учебници, албуми, документални сборници. Призната е и ролята на самата Национална библиотека в издаването на важни за българската наука документални издания, придружени с факсимилета на оригиналните документи.

Дигитализацията, обаче по нов начин възражда интереса към архивното наследство, съхранявано в Националната библиотека. От една страна това е любопитството на по-широката публика към известни архивни документи, които сега се ползват по-пълноценно и в образователния процес, а от друга – чрез дигитализацията стават широко достъпни новопридобити архивни фондове, които могат по-активно да навлязат в научен оборот и да бъдат изучавани в тяхната цялост. Като такъв пример може да се изтъкне изцяло дигитализираният архивен фонд „Гео Милев“ с обем над 9 000 архивни единици. Когато се разглежда въпроса за архивното богатство на Националната библиотека следва да се подчертава и неговото подвидово разнообразие в отделните категории: документи, кореспонденция, кондики, портрети и снимки. Интересен е и въпросът, който Любомир Георгиев и Поли Муканова поставят в своя публикация, а именно по какъв ред да се подбират архивните фондове за дигитализация – топографски, хронологически, според обема на фонда или според

читателския интерес към него. Те обръщат внимание, че ролята на читателя в подбора на архива за дигитализация не бива да се подценява, „тъй като в качеството си на ползвател той е коректив и надежден източник на предложения за промяна“¹¹.

В тази публикация се засяга и още един много важен за бъдещето на дигитализацията аспект, а именно, че „дигиталните архиви на Библиотеката е редно да се свържат по електронен път с Държавния архив, че не бива да остават „скрити“ в основната структура, в която са институционално поместени“. Като решение на този казус се предлага да се създават „сводни електронни каталози на архивните фондове на територията на България (описите по архивохранилища), които да се поддържат от обща платформа. В по-малък мащаб това е осъществимо с подобен каталог на архивни сбирки, които се съхраняват в библиотеки“¹².

Поставеният от колегите въпрос според мен има най-малко две страни:

- използване на единни или съвместими стандарти при изграждането на метаданните за дигиталните обекти, което да позволи последващото им организиране в *обща информационна система само за архивни документи*. Това означава дигитализираните архивни документи да се *вписват според вида* си в системите за достъп до общото архивно наследство на страната ни;
- използване на единни или съвместими стандарти при изграждането на метаданните *за всички дигитални обекти в рамките на една или повече библиотеки*, както и за участие в международни портали за различни по вид дигитални ресурси, от типа на Европеана. Това означава дигитализираните архивни документи да се *вписват в информационната система на институцията*, към която принадлежат и да участват пълноценно в процесите на нейната интеграция с други информационни ресурси.

От наша гледна точка е важно да се подчертае и ролята на дигиталните архивни колекции на Националната библиотека в краеведски и родоведски аспект. Ще обърна внимание на ценността на данните, съдържащи се в наличните в Библиотеката кондики. Кондиката представлява правилник, устав, летописна книга на община, църква, манастир и др. и

¹¹ Георгиев, Любомир, Муканова, Поли. Дигитализацията на документи от Българския исторически архив при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“: проблеми и решения [онлайн]. В: *Писменото наследство и информационните технологии: El'Manuscript–2014. Материали от V международна научна конференция Варна, 15–20 септември 2014 г.* [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: http://textualheritage.org/component/option.com_docman/task.doc_download/gid.413/Itemid.99999999/lang.russian/

¹² Пак там, с. 36.

е ценно градиво за изучаване на историята на населени места и личности от даден регион. Имам лични впечатления от използването на кондиките, които Националната библиотека притежава, чрез постъпили запитвания за тяхна приоритетна дигитализация, именно с мотива за ценността на съдържащите се важни данни за регионалната и фамилната история. На този етап са дигитализирани 5 документа, като сред тях са: „Кондика на източноправославната община в гр. Ески Джумая (Търговище, 1818 г.), „Кондика на общината в гр. Копривщица“ (1865 г.), „Кондика на българската община в гр. Самоков (1875 г.), „Кондика на шивашкия и абаджийския еснаф в гр. Ловеч“ (1857 г.). Всичките кондики са придружени с метаданни, които дават възможност за търсене по имената на упоменатите селища и имат подробни анотации, посочващи темите, лицата и местата, за които има сведения. Не подлежи на съмнение и интереса от страна на краеведите и генеалозите към дигитализираните документи в кабинетите „БИА. Документи“, „БИА. Кореспонденция“ и „Фотографска колекция/Портрети“, които също предлагат възможност за търсене чрез рубриците „място на написване“, „автор“, „адресат“, „място на адресата“, „лица“, „географски имена“ и др., позволяващи подобен род проучвания.

Посочвайки значението на дигиталните архивни колекции на Националната библиотека за разнообразни исторически и родоведски изследвания следва също, както и при държавните архиви, да се подчертае вариативността на достъпа до част от тях:

- чрез сайта на самата библиотека;
- чрез Сводния каталог на НАБИС, в който значителна част от архивните дигитални колекции са инкорпорирани;
- чрез Европейската библиотека (The European Library) – само за отделни документи;
- чрез Европеана (Europeana) и др. проекти – само за отделни документи.

Приносен характер за проучвания върху местната история имат и архивните дигитални колекции на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ – на Софийския университет. Особено внимание тук следва да се обърне на двете дигитализирани архивни сбирки – на акад. Стоян Аргиров и на акад. Стоян Романски. Важно значение за потребителя на регионална информация имат архивните копия (в архива на акад. Ст. Романски) на фрагменти от 396 непубликувани дипломни и курсови работи, защитени в катедрата по Славянска филология към Историко-филологическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ през

периода 1929–1952 г. , които съдържат данни за етнографски проучвания на отделни селища и райони. Част от тях включват дигитализирани речници на характерната за различни населени места лексика, рисунки на оръдия на труда, носии, снимки и др. Остава да се желае обаче осигуреният достъп да бъде към по-съществена част от съдържанието им, а не само към определени фрагменти от текста.

Дигиталната библиотека на Софийския университет – SU Digital – също предлага архивни документи, но те се отнасят предимно до Университетския архив и до различни обществени организации, свързани с Университета, като достъпът до част от тези документи е ограничен за широката аудитория.

Централната библиотека на БАН също притежава дигитални колекции и предоставя възможност за отдалечено ползване на дигитални документи (писма) от архива на Луиджи Салвини на български, английски и италиански език, които обаче са встрани от изследваната тема. По тази причина, а и заради ограничения достъп до пълното съдържание на ресурсите, няма да се спираме на наличието на архивни дигитални копия в различните университетски библиотеки в България.

Идеята за дигитализация на архивно наследство е застъпена в българските регионални библиотеки предимно чрез визуалните колекции (портрети и снимки). И макар да не е нова идея, тя стана особено популярна в европейски контекст във връзка с редица подпроекти и виртуални изложби на Европейана, целящи визуална реконструкция на исторически събития (Първа световна война), знакови за Европа архитектурни паметници и сгради, възстановка на градски пространства, облекла и аксесоари, сватбите в Източна Европа и много други. Разбираемо е защо Европейана заложи на архивните визуални колекции при реализирането на редица свои идеи и проекти. Това е така, тъй като визуалните дигитални обекти са лесно и пълноценно използвани от потребителя, защото не съществуват за него езикови бариери при работа с тези документи. Освен това те са силно въздействащи, достъпни са за дигитализиране, поради малките обеми на копията, крият по-малко рискове за политизиране от писменото наследство, създават възможност за обединения на по-големи общности, от една идея. И най-вече – всяка страна и всяка институция може да предостави уникални образци, които от една страна са неповторими, а от друга са лесно съпоставими с подобни образци от други страни и институции. Смятам, че поради всички тези причини редица български обществени библиотеки възприеха бързо идеята за дигитализиране на колекциите си от портрети и снимки и създадоха

ползотворни партньорства на тази основа. Нямаме за задача да даваме подробна характеристика на отделните колекции от снимки, портрети и пощенски картички, но специално трябва да се подчертаят постиженията в тази насока на регионалните библиотеки във Варна, Пловдив, Добрич, Хасково, Стара Загора. Без съмнение ако прибавим към тези ресурси и около 16 000 изображения на снимки, предоставени от български библиотеки, архиви, музеи и частни колекции (общо 17 институции и няколко частни лица) на Фондация НАБИС (Национална академична библиотечно-информационна система) за участие в проекта *Europeana Photography*, то можем да разглеждаме това дигитално наследство като съществен компонент за изучаване на значими исторически събития и природни катаклизми, за възстановяване на градски пространства и народностни обичаи, за припознаване на местните лица, чрез участието им във важни за времето си обществени прояви. Непременно трябва да подчертаем, че съществена роля за достъпа до тях играят добре организирани метаданни, които позволяват осъществяването на релевантни географски, тематични или персонални издирвания. Освен това, важно значение при подобни проучвания има предоставената информация за датиране на снимките, както и данни за фотоателието, в което са направени, защото те подпомагат процеса по реконструиране на средата и епохата, в която е разположено дадено местно събитие или се изяснява дадено лице. Тематичният обхват на снимковите колекции на регионалните библиотеки почти изцяло е краеведски. Те показват местни събития, институции и личности, населени места и особености на живота в тях, посещение на държавници и политици в конкретно населено място, честване на национални събития в отделните селища и др.под. Местният елемент е водещ и при визуалното отразяване на събития като Съединението на България, Балкански войни, Първа световна война.

Що се отнася до достъпа до архивните визуални колекции, той също е разнопосочен:

- чрез електронните каталози и дигитални библиотеки на съответните регионални библиотеки;
- чрез сводния каталог на НАБИС (за партньорите по проекта *EuropeanaPhotography*);
- чрез регионални портали, обединяващи дигитални обекти от различни културни институции;
- чрез *Europeana*.

Кооперирани инициативи и проекти за включване на данните за дигиталните обекти към регионални, национални, международни сайтове и портали

Създаването на дигитални масиви от документи е важен, но не единствен аспект в работата на културните институции, свързан с подобряване на достъпа до притежаваното книжовно и документално наследство. Повечето от тези институции разбират, че не по-малко съществено от нарастването на дигиталните ресурси и организирането им в международно съвместими информационно-търсещи системи е създаването на множество възможности за достъп до дигиталното съдържание (регионални, национални, международни), които предполагат използването му от различни категории потребители (според вида, тематичния и езиковия обхват на документите и на метаданните за тях). Освен това ръководствата на библиотеките отдавна са осъзнали факта, че проектите за кооперирано създаване и използване на дигитални ресурси е доказано успешна формула за спечелването им. Както и друг път сме изтъквали съвместното участие в мащабни проекти съдейства за повишаване авторитета на всички участващи институции, влияе положително на професионалното самочувствие на колегията, подпомага изграждането на по-трайни международни контакти¹³.

Затова във връзка с темата за дигитализацията на архивното наследство ще обърна отново внимание на няколко кооперирани инициативи, благодарение на които се разширява достъпа до дигиталното съдържание.

Проект „Регионален агрегатор на цифровизирани културно-исторически обекти от Пловдив“

В проекта¹⁴ участват Регионална народна библиотека „Иван Вазов“, Регионален исторически музей, Регионален държавен архив, Градска художествена галерия. Това е местна инициатива за коопериране на усилия и дейности на пловдивски културни институти за окрупняване, стандартизиране и предоставяне на достъп до дигитализирано културно-историческо наследство от Пловдивския регион. Порталът работи като регионален агрегатор на дигитални културно-исторически документи и артефакти, свързани предимно с Балканската война, но е залегнала и идеята

¹³ **Панчева**, Цветанка. Модерната обществена библиотека – създател и посредник в разпространението на местни електронни ресурси. В: *Библиотека*, 2013, №2–3, с. 67–77. [Прегледан на 27.06.2015]. Също и на адрес: [http://www.nationallibrary.bg/fce/001/0105/files/Biblioteka\(2-3'2013\)-final.pdf](http://www.nationallibrary.bg/fce/001/0105/files/Biblioteka(2-3'2013)-final.pdf)

¹⁴ **Регионален** агрегатор на цифровизирани културно-исторически обекти от Пловдив [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://plovdivartefacts.com/>

той да се допълва с дигитални документи за Съединението на България и Първата световна война – според изискванията на Европейана. Осигурен е онлайн достъп до снимки, пощенски картички, книги, не-публикувани документи, изобразително изкуство, паметници, оръжия, награди, облекло, лични вещи и др. Използвана е технологичната разработка на регионалната секция на Института по математика и информатика при БАН, гарантираща съвместимост на данните за включените обекти.

Регионална народна библиотека „Иван Вазов“ Пловдив има дигитализирани архивни визуални материали основно за периода на Балканските войни, които представят по-малко известни страни от живота на пловдивчани през тези години. Най-интересната част от колекцията е съставена от материали, придобити през 1914 г. и съдържа петдесет и пет фотографии, сред които „Животът и манифестите на македоно-одринските милиции през 1913 г.“ от Атанас Бакларов. Регионалният архив в Пловдив участва в проекта с голям брой фотографски материали, също от периода на Балканските войни. Дигитализираните изображения дават представа за всички фази на войната – от обявяването на мобилизацията до подписването на примирието. Регионалният исторически музей предоставя снимки от живота на войници и офицери в полковите казарми; участието на 9-ти пехотен пловдивски полк във войните. Включени са и снимки от бойните полета и местата, където българската армия е побеждавала. Тези уникални снимки са отличен източник за изследвания в областта на краезнанието и фамилната история.

Проектът позволява дигитализираните документи от различни институции да бъдат обединени в общ портал, с единен за потребителя достъп. Използването на общ модел за изграждане на метаданните на основата на стандарта Dublin Core и въвеждането им в единна база данни предполага лесното им експортиране и към международния портал Европейана.

Проект „Парчета @рт“

Партньори по проекта¹⁵ са различни културни институции от бургаския регион като Регионална библиотека „П. К. Яворов“ – Бургас, Бургаска художествена галерия, Читалище „Отец Паисий 1896“ – гр. Созопол, Читалище „Просвета 1888“ – гр. Поморие, Общинско радио Бургас. Идеята на проекта е да се популяризира местното културно наследство чрез „отваряне“ на институциите и предлагане на широк достъп на гражданите.

¹⁵ **Парчета @рт** [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://www.parchetaart.com/>

даните до техните колекции в дигитален формат в едно неутрално пространство – чрез общ сайт. На този етап проектът е представен с дигитални копия на стари пощенски картички, картини, грамофонни плочи (класическа и народна музика), документални филми, записи на театрални постановки, празници и фестивали с местно и с национално значение. Дигиталните документи са придружени от идентифициращи ги метаданни, но има какво да се желае по отношение на търсещите елементи на системата. Регионалната библиотека лансира и идеята за дигитализиране на собствения си архив, в които се съдържат документи за Бургас от преди 120 години, както и дигитализацията на семейни архиви и стари видеокасети¹⁶.

Трансграничен център за информация и комуникация Долж – Враца

Благодарение на спечелен проект по Програмата за трансгранично сътрудничество между Румъния и България областната администрация на гр. Долж с Окръжна библиотека „Александър и Аристия Аман“ в град Крайова и областната администрация на гр. Враца с Регионална библиотека „Хр. Ботев“ създадоха общ уеб портал за достъп до дигитално богатство от колекции на двете библиотеки. Регионалната библиотека дигитализира 5 колекции от своя отдел „Краезнание“:

- фолклорна колекция от касети и магнитофонни ленти със записи на местни жители, които разказват легенди, предания, приказки, обичаи и петя песни, (преобразуват се от аналогов в цифров носител);
- колекция от пощенски картички от стара Враца, забележителности на региона и Врачанския Балкан;
- стари черно-бели снимки на Враца и жителите на региона;
- материали, свързани с Христо Ботев;
- „Наследство“ – книги, сборници и юбилейни листове, отнасящи се до врачанския регион.

Работата по проекта продължава и предстои да се установи какви решения ще бъдат предложени, както за организацията на дигиталния масив, така и за вариантите за достъп до дигиталното съдържание. Безспорна е обаче положителната роля на подобни проекти, в които се цели двете общности да се запознаят взаимно с бита и културата на населението на съседната държава, с възможностите за туризъм и бизнес, да

¹⁶ **Дигитализират** семейните архиви [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: http://burgasdunews.info/index.php?option=com_content&view=article&id=17226:2013-08-20-15-18-04&catid=66:2011-07-23-05-40-46&Itemid=62

могат да участват в дообогатяване на дигитално наследство чрез общия портал.

Дигитална културна съкровищница „Север“

Това е бъдещ проект, с участието на регионалните библиотеки във Велико Търново и Русе, читалище „Съгласие 1869“ – Плевен, както и други библиотеки, музеи, архиви и галерии (общо 14 партньора) от Северна и Централна България за документиране, запазване и предоставяне на широк обществен достъп до културно наследство, отнасящо се до региона. Проектът ще се осъществи по Програма BG08 „Културно наследство и съвременни изкуства“, мярка 2 – „Документиране на културната история“, подкрепена от Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Целта на проекта е чрез създаване на съвременен център за дигитализация да се обединят усилията на сродни институции за опазване на културното и документално наследство, съхранявано в техните фондове. Проектът дава възможност за уеднаквяване на процесите на дигитализация и за създаването на пълнотекстови масиви, с метаданни за тях. В резултат на изградения дигитален център ще се осигури широк достъп до културното наследство, съхранявано в културните институции от Централен северен район на България и ще се запазят оригиналните обекти в дългосрочен план за бъдещите поколения. Проектът предвижда закупуване на скенери (включително 3D скенер за триизмерно дигитализиране на 500 музейни експоната), изграждането на два стационарни и един мобилен център за дигитализиране, а също сканирането на общо 5 000 екземпляра от различните институции. В рамките на проектното предложение се предвижда да бъдат дигитализирани най-ценните старопечатни и ръкописни книги, стари снимки, планове и чертежи, притежание на библиотеки, музеи, галерии и местни архивни сбирки¹⁷.

Подобен проект по Програма BG08 „Културно наследство и съвременни изкуства“ беше спечелен и за дигитализация на културно-историческо наследство от Пловдивския регион. Той също ще включва изграждането на два стационарни центъра и 4 мобилни дигитални станции, както и сканирането на около 50 000 обекта от различни пловдивски културни институции, създаване на обща база данни.

Заложените перспективи за дигитализация в различните регионални културни институции за изграждане на споделени електронни ресурси,

¹⁷ Нов проект за съхраняване на културното наследство на Северна и Централна България [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://azcheta.com/nov-proekt-za-sahranayavane-na-kulturnoto-nasledstvo-na-severna-i-centralna-bulgaria/>

с единен достъп до тях, включително и за архивни документи, подпомагащи краеведските и генеалогични проучвания дават основание за оптимистични очаквания. Ще се увеличават както обемите на дигитализираните обекти на местното културно наследство в отделните региони, така и възможностите за достъпа до тях. С осъществяването на тези и други подобни проекти положителните страни на дигитализацията ще стават по-видими. Отрицателните, отнасящи се до нейната разпокъсаност и технологична разнородност – вероятно също ще изпъкнат.

Своден каталог на НАБИС

Освен проучените регионални проекти, важна роля за споделеното представяне на дигитализирани архивни материали на национално равнище играе Сводният каталог на НАБИС, който обединява библиографски записи и предоставя достъп до електронни ресурси на Националната библиотека, Централната библиотека на БАН, значителен брой университетски и регионални библиотеки. С оглед на настоящето изследване, както вече беше изтъкнато, Сводният каталог на НАБИС представлява още едно, при това обединено, място за достъп до съществуващи и изградени от други партньори дигитални библиотеки, с голям видов, географски, хронологичен и институционален обхват. Това му дава предимство при издирване на документи, засягащи различни региони, защото обединява много голям обем от библиографски и дигитални ресурси. Освен оригинални архивни документи, включително и снимки от библиотеките, за които вече писахме, в Сводния каталог могат да бъдат намерени и електронно родени документи, свързани с архивната тематика като online архивистични периодични издания и документални сборници, описи и каталози на архивни фондове и др.под., които могат да послужат на изследователя на регионалната и фамилната история като отправна точка за издирване на други непубликувани документи.

Европеана

Възможностите за изследване на непубликувани материали, свързани с определени населени места или лица от даден регион, както и пълен достъп до тези материали в дигитален формат чрез портала Европеана естествено са по-големи, отколкото при търсенето им само в отделни български институции, притежаващи дигитални колекции. Това е така, защото в Европеана се експортират метаданни от различни български доставчици, сред които библиотеки, архиви, музеи, институти на БАН, неправителствени организации и частни фирми. Освен споменатите вече непубликувани писмени документи, кореспонденция и

снимки, в Европеана могат да се използват аудио и видео архиви със записи на народно творчество от различни региони на страната, както и филмови архиви. Обхватът на архивното наследство, свързано с България се разширява и от постъпленията на данни от чуждестранни архивни колекции, до които също може да бъде осигурен дигитален достъп. Следователно Европеана е както общ „канал“ за дигитален достъп до български архивни източници, предоставени от най-разнообразни български доставчици, така и източник на информация за чуждестранни архивни материали, засягащи български населени места, местни обекти и личности. Всяко търсене може да бъде допълнително стеснено, с оглед релевантност на исканата информация по няколко признака според: вида на документите (изображение, текст, звукозапис, видеозапис, 3D), страната, която доставя данните, езика на метаданните, хронологичния период, институцията, доставчик на метаданните, а също според лицензионните режими, регулиращи правата на ползване.

Като пример могат да се посочат ръкописно записани текстове на български народни песни от Вардарска Македония от 1859 г. и др.под., които са представени в портала на Европеана от Института за български език при БАН, но не са достъпни от сайта на самия институт¹⁸.

Сред най-активно предоставящите метаданни български организации и институции в Европеана могат да се открият Регионална библиотека „П. Славейков“ – Варна (с участието си в няколко от проектите на Европеана, сред които най-пряко свързан с изследваната от нас тема – EuropeanaLocal), Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ (чрез The European Library), Фондация НАБИС (чрез Europeana Photography), Централната библиотека на БАН (предимно чрез проектите ATHENA и CARARE).

Дигитализацията на ново равнище – споделяне, ре-използване, перспективна форма на комуникация с гражданите

Библиотеките и архивите, които вече са натрупали сериозни дигитални масиви започват да осмислят по нов начин постиженията си в дигитализацията. На преден план в техните бъдещи програми изпъква планирането и осъществяването на разнообразни дейности, свързани с популяризиране на дигитализираното културно наследство и с неговото по-оптимално използване, с въвличане на по-широки групи от граждани в общи прояви. Основната идея тук е институцията, която дигитализира

¹⁸ Що ми е лепо убаво: народна песен [ръкопис] [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: http://www.europeana.eu/portal/record/2021501/MILPES_09.html

свои ресурси да се превърне в медия за интерактивен диалог със своите потребители, да черпи от тях идеи, да им предлага различни продукти, на базата на дигиталните си колекции, да ги стимулира за съвместни инициативи. Най-общо добрите идеи и практики, както от български, така и от чуждестранни библиотеки могат да се резюмират като:

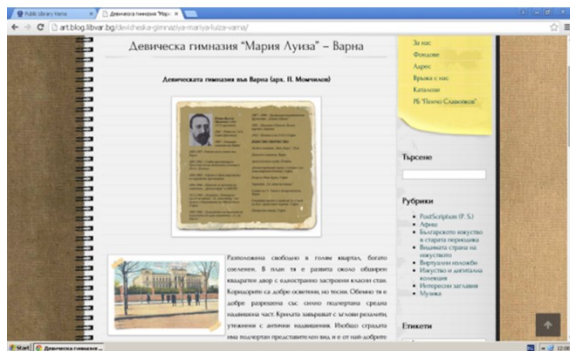
- активно присъствие на библиотеката в социалните мрежи, където постоянно да се появява информация за дигитализирани обекти, да се посочват интересни сведения за тях (свързани например с историята на самия оригинал, на кого е принадлежал, какви „следи“ са оставени по него във времето, връзки с места и лица, любопитни сведения и др.под.), свързаността им в колекции с други подобни материали, които предстои да се дигитализират, ценността на информацията, която носят или оригиналността на визията им. Като правило тук играе роля това, дали предложената информация и „картинка“ от дигиталното копие се харесват или не.
- създаване на специализирани продукти, на базата на определено дигитално копие или колекция – виртуални изложби, видеуроци, любопитни факти из колекциите ... и др. Много интересна в това отношение е практиката на Регионална библиотека „П. Славейков“ – Варна, която чрез Информационния си портал и чрез т.нар. ТрансАРТформация на отдел „Изкуство“ представя по атрактивен начин теми и лица, свързани с Варна и региона – чрез подходящи текстове и дигитални материали.¹⁹ Основното тук е не просто да се показват дигитализирани оригинали, а да се разказват занимателни истории, които да пробуждат интереса на потребителите, а след това да им се посочва дигитална и библиографска информация и да се стимулира тяхната инициативност. Рубриците „Лица, събития, факти“ и „Любопитно“ на Регионална библиотека – Варна преследват подобни цели, а именно да провикат потребителя да прочете повече, от това, което е разказано

Рубрика „Изкуство и дигитални колекции“

¹⁹ ТрансАРТформация. [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://art.blog.libvar.bg/>

Рубрика „Изкуство и дигитални колекции“ – Може да *разгледате* стари фотографии и пощенски картички във връзка с Варненската девическа гимназия в дигиталната колекция

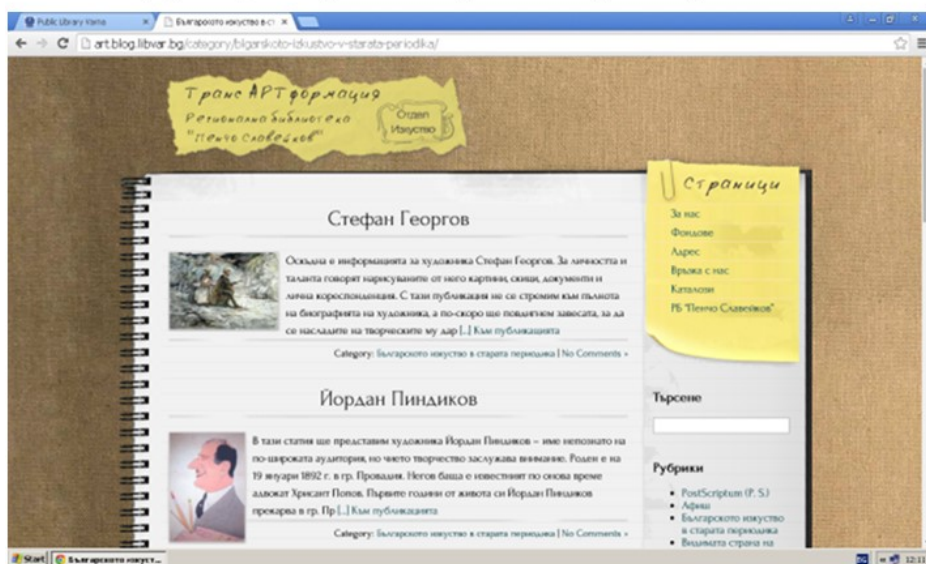

и задълбочавайки се в предложената история да използва още обекти от дигиталната библиотека. Трудно може да се измерва ползата от подобни инициативи, но ако съдим по направеното от варненската библиотека, тя определено увеличава своя престиж и влияние сред местната общественост, което личи и по публикации в местните медии.

- търсене на обратна връзка и сътрудничество от страна на потребителя по повод на конкретни дигитални обекти и колекции. Това включва както получаване на мнения от потребителите, така и възможност те да предоставят на институцията свои дигитални обекти или да посочат допълнителни сведения за метаданните (припознаване на лица и обекти, които са визуализирани в снимки, датировка на изобразени събития и др.под.). Подобна практика в България се използва от Държавна агенция „Архиви“, а също от много европейски и американски библиотеки и архиви.
- допиши....; доразвий...; възстанови пространство и време... – това са прояви, които целят още по-голяма инициативност от страна на гражданите, стимулират ги към собствено творчество, което да предоставят на сайта на библиотеката, подтикват ги дори да се сдружават в неформални общности от привърженици на една идея (напр. да реконструираме улици, квартали, части от града, в който живеем, като използваме и „наслагваме“ съществуващи стари изображения на отделни обекти в града). Така хората се ангажират с историята на местата, в които живеят, съпоставяйки факти, места, топоними и др. и се опитват да „обединят историята с градската среда“, да се съберат и се мотивират да работят по общ проект различни специалисти и институции. Подобен опит представи на форум в София директора на Ню Йоркската публична библиотека Ан Торнтън²⁰. В него тя разглежда библиоте-

²⁰ **Торнтън, Ан.** Библиотеката като дигитална ко-лаборатория [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://www.nalis.bg/events-bg/42441e42042341c-2015>

Рубрика „Българското изкуство в старата периодика“

ката като „дигитална ко-лаборатория“. За да спечелят привърженици подобни идеи, по мое мнение, те трябва да се основават от една страна на новите технологии (на разработването на специални приложения, напр. за разтягане на картите и за наслагване един върху друг и сравняване на множество обекти), а от друга на любопитното, занимателното, играта. В същия идеен план може да се разглежда и рубриката „Разкажи своята история за Варна...“, на Регионалната библиотека, в която потребителят се приканва да качи на сайта свои снимки, писма и да сподели своята „варненска“ история.

Същият принцип е заложен и при разработването на многобройните сайтове, предлагащи програми за генеалогични изследвания от типа на Genealogy Software Springboard, GenoPro, Российское генеалогическое древо, Dynamic Family Tree и др., които предлагат разнообразни платени и безплатни програми и достъп до електронни ресурси, с помощта на които всеки потребител самостоятелно може да изследва своето родословие. Особено популярна е тази практика в Русия, но инициативите не са толкова свързани с използването на архивните дигитални колекции на държавните библиотеки и архиви (защото те очевидно не проявяват инициативност в тази посока), колкото с любителски сайтове и портали, разработени обаче от професионални генеалози и програмисти.

Разгледаните инициативи „активират“ интереса към институцията „библиотека“, спомагат тя да се възприема като модерна медия, подтикват обединяването около нея на съмишленици, на хора с различни компетентности и потенциал, който може да бъде използван за полезни казузи. Защото не бива да забравяме, че в лични колекции, в шкафовете и по таваните на домовете ни „дремат“ изоставени, а може би и с десетилетия неотваряни семейни архиви, които могат да се съхраняват надеждно в държавни институции и да се ползват широко от специалисти и любители именно чрез дигитализирането им. За да се случи това, обаче, библиотеките и архивите трябва да работят целенасочено, професионално и с мисълта за потребителя, да градят авторитет на модерни и отворени за гражданите институции с високообразовани, отговорни и приветливи служители.